

ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ

У статті висвітлено питання особливостей гендерної соціалізації учнів початкової школи як важливої умови формування гендерних уявлень. Особливої уваги приділено статево-рольовим стереотипам як обтяжливим факторам гендерної соціалізації дітей.

Ключові слова: гендерна соціалізація, гендер, початкова школа, статево-рольові стереотипи.

Євроінтеграція в галузі освіти як нова соціальна реальність вимагає переосмислення феномену "гендеру" у системі виховання молодого покоління. Гендерні дослідження та реалізація сучасних пріоритетних напрямків Державної програми щодо забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків є важливим механізмом підвищення гендерної компетентності педагогів, перенесенні гендерних знань у широку громадськість суспільства. У сучасних умовах суспільного розвитку особливо актуальними є проблеми гендерної соціалізації особистості, прилучення її до загальнолюдських цінностей, значимих в усі століття й закріплених у культурно-історичному досвіді сучасного покоління, зазнають суттєвих змін традиційні поняття про соціальні ролі та особливості характеру чоловіків і жінок.

Нині гендерна проблематика стала невід'ємною частиною психолого-педагогічного напрямку досліджень, зокрема вона відкривається і педагогіці початкової школи. Виникнення цього напрямку наукової роботи пов'язано з реальними трансформаціями в сучасній українській системі освіти та критикою усталених традицій у навчально-виховному процесі, які сьогодні збереглися у вигляді статево-рольових стереотипів. У сучасному суспільстві статево-рольові стереотипи великою мірою впливають на процес гендерної соціалізації дітей, визначаючи його спрямованість. Усвідомлення людиною своєї приналежності до чоловічої або жіночої статі визначають його поведінку, спосіб життя, формування особистісних якостей людини.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій з даної теми формує уявлення про сучасний стан розробленості питання гендерної соціалізації учнів. Так, методологічні проблеми гендерної педагогіки висвітлені в працях В. Гайденко, В. Кравця, Л. Штильової та ін. Питання введення гендерної складової в освіту досліджували Т. Говорун, О. Кікінежді, О. Ярська-Смирнова та ін. Проблематика гендерної соціалізації дітей різних вікових категорій висвітлена в наукових доробках І. Кльоціної, І. Кона, Л. Попової та ін. [6]. Питанням гендерного становлення особистості присвячено праці С. Гаубаса, Д. Ісаєва, О. Кікінеджи, Н. Коцур, О. Кузнецова, В. Кравця, О. Олійник, О. Сечейко, М. Ткалич.

Мета статті полягає в науковій характеристиці гендерної соціалізації учнів початкової школи як важливої умови формування гендерних уявлень.

Сучасне значення поняття "гендер" – соціальна стать – сформувалося в процесі теоретичного розвитку фемінізму й гендерних теорій. Поняття "гендер" означає стать як соціальне явище, як усе те соціальне, що утворюється над біологічною статтю. Поняття гендеру і гендерної соціалізації стають визначальними для розуміння суспільства та складних соціальних відносин, що існують в ньому.

Важливими компонентами гендерної соціалізації особистості є гендерна освіта і гендерне виховання. В процесі соціалізації гендерна освіта формує адекватне розуміння дорослості, її змісту, проявів, якостей, розкриває особливості та відмінності поведінки представників різної статі, ознайомлює з нормами, правилами міжстатевого спілкування. Гендерні знання знаходять своє відображення у гендерному вихованні.

Гендерне виховання – це процес, спрямований на формування якостей, рис, властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників

іншої статі. Мета гендерного виховання полягає у формуванні правильного розуміння моральних норм, вміння керуватися ними у всіх сферах діяльності. У процесі гендерного виховання формується соціальна відповідальність у взаєминах між статями, здатність розуміти специфічні статеві особливості чоловіків і жінок у процесі спільної діяльності, розвивається почуття самоповаги, впевненості, самореалізації, здатності приймати усвідомлені рішення в сфері міжстатевих відносин.

Гендерне виховання пов'язане з моральним, фізичним, естетичним, розумовим і трудовим. Специфіка його полягає в тому, що людина як суб'єкт діяльності не може виступати як безстатєва істота. З одного боку, це означає, що для виховання можуть бути використані будь-які види діяльності, з другого – що важко знайти якийсь особливий вид діяльності, який слід було б спеціально використовувати в інтересах гендерного виховання. Тому, той чи інший вид діяльності учнів – праця, спілкування, гра, навчання – служить інтересам виховання, якщо педагоги враховують у процесі їх організації загальні закономірності і, крім того, оцінюють дії школярів з позицій гендеру [5, с.176].

Гендерна соціалізація – це процес засвоєння людиною соціальної ролі, визначеної для неї суспільством від народження, залежно від того, чоловіком або жінкою вона народилася. Особливе місце в цьому процесі належить гендерній соціалізації дитини, прищеплення їй неупередженого ставлення до людей будь-якої статі. Соціалізація починається в дитинстві і закінчується у глибокій старості процесом засвоєння соціальних ролей і культурних норм. Це складний процес, пов'язаний з оволодінням певної гендерної ролі.

Гендерні ролі – норми та правила поведінки жінок і чоловіків, що ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов'язаних з їх статтю. Вони відрізняються в суспільствах з різною культурою і змінюються із часом. Недоліки формування гендерних ролей призводять до порушення статевої та гендерної ідентичності, що може стати причиною проблем в міжстатєвих контактах, сімейному житті, у вихованні дітей.

Як відомо, освіта і виховання мають неабиякий вплив на формування особистості. Гендерні уявлення особистості формуються під впливом гендерних стереотипів – набору загальноприйнятих норм і суджень, що стосуються існуючого в суспільстві становища чоловіків і жінок, норм їхньої поведінки, мотивів і потреб. Гендерні стереотипи закріплюють існуючі гендерні розбіжності і стають завадою до змін у сфері гендерних відносин. Педагогічна наука розуміє гендерну соціалізацію як формування особистості певної статі.

В педагогіці гендерна соціалізація визначається як активне засвоєння особистістю стандартів культури в міру входження в соціальні відносини, це процес наслідування, прийняття і відтворення жінкою чи чоловіком тих культурно-нормативних стандартів, які суспільство вважає відповідними до їх гендерних ролей.

Гендерна соціалізація має важливе значення для молодшого шкільного віку. У процесі гендерної соціалізації закладаються навички взаємин дитини з дорослими, з однолітками своєї та протилежної статі. Гендерна соціалізація школярів початкової школи характеризується специфікою стосунків на різних типах взаємин, наприклад, дитина-дорослий, дитина-одностатєві ровесники, дитина-однолітки іншої статі. Тип стосунків – дитина-дорослий (педагог) має найважливіше значення для формування гендерної соціалізації молодшого школяра. Вчитель для учня початкової школи не тільки приклад, взірець поведінки, а й ідеал. Тому, позитивній гендерній соціалізації сприятиме розвиток взаємостосунків педагогів з дітьми не тільки на рівні функціонально - рольового типу (ділового, офіційного), але й особистісно-інтимного (довірливого, поважливого), коли підкреслюються якості, особливості і гідність кожної дівчинки і кожного хлопчика [6,с.175].

У взаємостосунках з педагогами, що не обтяжені статево-рольовими стереотипами, процес гендерної соціалізації хлопчиків і дівчаток відбувається осмислено. Вчитель, що організовує цікаве дружнє спілкування дітей різних статей, сприяє більшому повноцінному розвитку індивідуальності кожного, стає беззаперечним прикладом [1,с.37]. Так, фемінізованих дітей необхідно залучати до відповідальних ролей у виховній діяльності, заходах, іграх подорожах, залучати їх до позицій лідера, щоб формувати впевненість,

відтворення власної соціальної позиції, творчого підходу; маскулінізованих – до більших контактів і взаємодій у танцях, спілкуванні, іграх, щоб зменшити надактивність, авторитарність, агресію під час виховної роботи, заходів, інсценування тощо.

На початку навчання дівчатка часто досягають більших, ніж хлопчики, успіхів завдяки більш диференційованій і тонкій ручній моториці, гарній поведінці. Підкреслюючи відмінності в поведінці і навчанні між хлопчиками та дівчатками, педагог ризикує, по-перше, сприяючи фемінізації поведінки певної частини хлопчиків, по-друге, у іншій частини провокуючи агресивність до дівчаток, по-третє, формуючи у дівчаток зверхність до хлопчиків, неповагу до маскулінізації поведінки.

З вступом до школи змінюється весь уклад життя дитини. З'являється багато нових атрибутів, що підвищують її в своїх очах і очах оточуючих, Дружба і приятелювання молодших школярів сконцентровані більшою мірою на груповій активності, ніж на індивідуальній.

Період шкільного навчання молодших школярів супроводжується активним упродовженням традиційно сформованого різного типу поведінки хлопчиків і дівчаток. Особливості гендерної соціалізації дітей сприяють формуванню в них певних внутрішніх станів, що ускладнюють їхню особистісну самореалізацію і професійне визначення в подальшому. Оскільки школа є провідником гендерної соціалізації школярів, то нагальною постає потреба в зміні змісту навчального матеріалу, дидактичних і виховних настанов у процесі спілкування вчителя й учнів з традиційної на гендерно-чутливу систему організації світосприйняття хлопчиками й дівчатками, розвитку їхньої гендерної свідомості.

Освітній компонент гендерного виховання молодшого школяра спрямовується на задоволення його цікавості щодо репродуктивної функції дорослої людини, виховання ролі батька-матері. Педагогічно спрямоване статеве виховання дітей дозволяє виробити у них стійкий імунітет проти "вуличної" просвіти, сформувати уявлення про відмінність правил чоловічої і жіночої поведінки. Така виховна робота сприяє засвоєнню нормативних основ дівчачої, хлопчачої поведінки, виробленню санітарно-гігієнічних навичок.

Розширення знань про стать молодшого школяра в процесі навчання у школі, як правило, реалізує подвійну мету. По-перше, закріплює етичні установки на вибіркові міжстатеві відносини дітей (дружбу, приятелювання, симпатію). По-друге, поглиблює наукове розуміння статевої поведінки людини, а також біологічних процесів, що відбуватимуться з тілом у майбутньому. Діти вчаться усвідомлювати прояви людської статевої крізь призму наукових знань, набуття культурного розвитку. Міжособистісні контакти молодших школярів вже не ті, що у дошкільному віці, бо в них з'являється перший досвід емоційного забарвлення дружніх або ворожих стосунків. Саме у початковій школі діти роблять перші кроки у пізнанні моральних засад сексуальної поведінки, це період формування оцінки себе як представника певної статі.

Саме в цьому віці закладається фундамент характерологічних рис людини, в тому числі тих, що визначають в майбутньому статево поведінку. Статево виховання не повинно бути ізольованим від загального виховання. У школі лише в тісному взаємозв'язку, взаємодії і взаємозалежності всіх форм виховання можна досягнути гармонії у фізичному, психологічному і статевому розвитку людини.

Найпершими соціалізуючими фігурами в житті дитини є її батьки та члени родини. Однак, необхідно пам'ятати, що батьки, навіть якщо вони намагаються виростити своє дитя без обтяження готовими соціокультурними нормами, не є єдиними серед тих, хто сприяє засвоєнню рольових моделей (навіть гендерно-нейтральних). Статеворольова соціалізація – це процес, що триває протягом людського життя, він відображає змінювані обставини й новий досвід. Отже, протягом життя матеріалом для засвоєння гендеру слугує вся система того, що в даній культурі пов'язується з проявами жіночності і мужності. А в нашому суспільстві часто доноситься інформація дітям, що чоловіки і жінки, хлопчики і дівчатка – це абсолютно різні створіння і повинні залишатися такими.

Таким чином, ми дійшли висновку, що існують позасімейні джерела гендерної соціалізації, з яких діти дізнаються про поведінку, що розцінюється суспільством як така, що відповідає тій чи іншій статі. До них відносять вчителів, більшість з них працює за ustalеними культурними стереотипами з приводу того, які характеристики є притаманними дівчаткам (посидючість, увага) і хлопчикам (недбалість, кмітливість). Відповідно методична організація навчальної діяльності, манера звертання до учнів / учениць, реакція на навчальні прогалини, дисципліну, а також форма взаємодії вчителя з учнями різних статей різняться [1]. Так, від дівчаток очікується більша акуратність, старанність, від хлопчиків менша вимогливість до дисципліни як під час уроків, так і на перервах.

Джерелом гендерної соціалізації є зміст навчального матеріалу підручників і посібників. У своїй більшості шкільні підручники і книги для дітей написані традиційною мовою, яка змальовує хлопчиків і чоловіків як людей, здатних на великі звершення (підкорення стихій, перемога у війні, створення нового), а дівчаток і жінок – орієнтованих тільки на успіхи в "приватній сфері" сім'ї; при цьому традиційно "жіноча" діяльність зображується, зазвичай, зневажливо, а жінки представлені як подруги, дружини або, в кращому випадку, помічниці, які сприяють успіхові чоловіків.

Разом з тим варто зазначити, що сьогодні спостерігається певний прогрес у збереженні гендерної рівності засобами навчальної літератури. Новітні підручники репрезентують розширене коло занять жінок з їх наближенням до чоловічих професій і навпаки.

Важливим каналом трансляції у формування соціокультурних стереотипів є телебачення – це унікальне джерело, що здатне генерувати уявлення дітей про "природу соціальної дійсності". Воно є не тільки важливим засобом подачі стереотипної інформації, а, головне, постійно демонструє традиційні образи "особливого" призначення жінок і чоловіків, впливаючи на засвоєння зразків саме гендерної соціалізації (жінок і дівчаток демонструють в контексті інтересів домівки: прання, прибирання, догляд за дітьми і хворими; чоловіків і хлопчиків – поза домівкою: політика, корпоративні зустрічі, рибалка).

Чинником гендерної освіти є ігри та іграшки, вони допомагають дівчаткам практикуватися в тих видах діяльності, що стосуються підготовки до материнства та ведення домашнього господарства, а також формують уміння і навички спілкування й співробітництва. Натомість ігри та іграшки хлопчиків пробуджують в них бажання творити, переробити оточуючий світ, допомагають розвивати навички, що ляжуть в основу просторових і математичних здібностей, заохочують незалежну, змагальну й лідерську поведінку. Згадаймо, для прикладу, відвідування магазину іграшок. Перше питання, яке Вам зададуть обов'язково буде такого змісту: "Вам іграшка потрібна для хлопчика, чи для дівчинки?". Відомо, що іграшки "призначені" для дівчаток (ляльки, посуд, м'які іграшки) вирізняються яскравістю, рожевими тонами, іграшки ж для хлопчиків – це спортивний інвентар, кубики, конструктори, зброя, що знаходяться у великих розмальованих коробках, що традиційно орієнтує дівчаток на домівку, хлопчиків – на візуально-просторову діяльність.

В процесі життя поза домівкою на дітей впливають агенти гендерної соціалізації: вчителі, література, засоби масової інформації, іграшки та ігри. Статевовідповідні настанови, які засвоюють діти, впливають на формування їхніх традиційних поглядів на призначення статей, практикують узвичаєні для суспільства поняття: хлопчикам потрібно займатися одними речами, дівчаткам – зовсім іншими, які вважаються природними.

Важливим етапом соціалізації є вік між 7 та 10 роками, коли формується світобачення особистості дитини та її уявлення про власне призначення й смисл життя [3]. Це період дійсності, коли засвоюється досвід поколінь, тому дитину необхідно формувати так, мов би заповнювати чистий аркуш.

Стать дитини і роль її в суспільстві визначають і біологічні і соціальні фактори. Народжуючись, дитина відразу не усвідомлює себе чи жінкою чи чоловіком, їй необхідно пройти певні етапи соціалізації, яка здійснюється через виховний вплив суспільства зокрема, інститути сім'ї і школи.

Гендерна соціалізація дітей молодшого шкільного віку відтворюється через їхню поведінку, яку хлопчики і дівчатка будують, спираючись на статево-рольові стереотипи, – це сформовані в культурі узагальнені уявлення та переконання про те, як "дійсно" повинні поводитися чоловіки і жінки. Це розповсюджений і достатньо вивчений різновид соціальних стереотипів, заснований на прийнятих у суспільстві уявленнях про маскуліність-фемініність статей та їхню ієрархію. Традиційно маскулініними характеристиками є готовність до самореалізації, лідерства, творчості, перевага авторитету, сили, розуму і здорового глузду; для фемінінних характеристик переважними є здатність реалізувати себе в заміжжі, дітях, її переважні риси – комунікабельність, ніжність, турбота, материнська ласка і т. д.

Отже, моральне становлення особистості молодшого школяра відбувається у тісному взаємозв'язку із процесом гендерної соціалізації. Вагомим чинником статевої соціалізації, окрім сім'ї, є поза сімейні інститути соціалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Говорун Т. В. Соціалізація статі та сексуальності: монографія / Т. В. Говорун. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 240 с.
2. Клецина И. С. Гендерная социализация: учебное пособие / И. С. Клецина. – СПб. : Издательство РГПУ им. А. И. Герцена, 1998. – 92 с.
3. Кон И. С. Ребенок и общество: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И. С. Кон. – М. – Издательский центр "Академия", 2003. – 336 с.
4. Кондратюк С. М. Інтегративний підхід до виховання у молодших школярів здорового способу життя : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07 / С. М. Кондратюк. – Київ, 2003. – 180 с.
5. Кравець В.П. Гендерна педагогіка. Навчальний посібник / В.П.Кравець.–Тернопіль: Джура, 2003.– 416 с.
6. Павлушенко Н. М. Гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07 / Н. М. Павлушенко. – Тернопіль, 2011. – 251 с.

Самойленко Н.И., Сембрат А.Л.

ГЕНДЕРНАЯ СОЦИАЛИЗАЦИИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ГЕНДЕРНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ

В данной статье рассматриваются вопросы особенностей гендерной социализации школьников начальной школы как важного условия формирования гендерных представлений. Особое внимание уделено поло-ролевым стереотипам как обременительным факторам гендерной социализации детей.

Ключевые слова: гендерная социализация, гендер, начальная школа, поло-ролевые стереотипы.

Samoilenko N.I., Sembrat A.L.

GENDER SOCIALIZATION PRIMARY SCHOOL FORMATION AS A FACTOR OF GENDER IDEAS

This paper focuses on the issue of gender socialization features elementary school students as an important condition for the formation of gender representations. Special attention is paid to gender-role stereotypes as aggravating factors of gender socialization of children.

Key words: gender socialization, gender, primary school, sex-role stereotypes.